

Сьогодні – аспіранти, завтра – доктори філософії

Освітньо-науковий ступінь доктора філософії захищатиметься так, як у більшості країн світу: університет чи наукова установа самі готують, випускають у світ PhD і самі ж відповідають за якість його підготовки..

2022 – Міжнародний рік фундаментальних наук

Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй на грудневій 76-й сесії оголосила 2022 рік Міжнародним роком фундаментальних наук для сталого розвитку.

У документі підкреслюється, що фундаментальні науки відіграють надзвичайно важливу роль у цивілізаційному розвитку людства, а також у поліпшенні якості життя народів світу.

Офіційне відкриття Року відбудеться 30 червня–1 липня у штаб-квартирі ЮНЕСКО в Парижі, а заходи, пов'язані з Роком, продовжуватимуться до 30 червня 2023 року.

Тож, по суті, півтора роки на всій планеті фундаментальні науки перебуватимуть під особливо пильною увагою не тільки науковців, а й керівництва держав, і громадських організацій, і суспільства в цілому. Адже Рік фундаментальних наук – це не тільки «дякую» за те, що було, а й могутній імпульс, і стимул, і можливості досягати більшого у фундаментальних науках, які змінюють життя людства.

Про можливості і перспективи у Рік фундаментальних наук – стаття академіка НАН України Вадима ЛОКТЕВА

СЬОГОДНІ В НОМЕРІ

Як подолати минуле...

Ця книга – спроба зрозуміти: чому загальні тенденції виявилися саме такими і що це може означати для нашого майбутнього.

«Ноосфера» вирушила в Антарктику

«Ноосфера» – це науково-дослідне океанографічне судно, здатне забезпечувати наукові роботи на глибині до 8 кілометрів. Для нього доступний майже весь Світовий океан.

Чи вистачить води для розвитку річфлоту

З 1 січня 2022 року запрацював Закон України «Про внутрішній водний транспорт». Його завдання – перетворити українські річки на транспортні маршрути.

Страшніше за бурштинові жахи

Торф'яні ґрунти нашої планети містять понад 600 гігатонн вуглецю, що становить до 44% всього вуглецю у ґрунті. Це вище, ніж в усіх інших типах рослинності, разом з лісами.

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНТЕРЕС

Наука не може бути на правах пасербиці

Поки наші можновладці вирішували, включити чи не включити фундаментальні дослідження до переліку пріоритетів науки й інновацій України, зі штаб-квартири Організації Об'єднаних Націй надійшла дуже приємна для всіх, хто професійно займається наукою, звістка – груднева Генеральна Асамблея анонсувала, що 2022 рік проводитиметься під загальним гаслом «Міжнародний рік фундаментальних наук» (International Year of Basic Sciences for Sustainable Development – IYBSSD 2022). Причому, зроблено це абсолютно свідомо і вчасно, оскільки на відміну від володарів українських владних кабінетів, мрія яких комерціалізувати все, включаючи науку, «там» дуже добре усвідомлюють суттєву залежність якості життя людства від саме фундаментальних досліджень.

Головне спрямування схвалені країнами-членами ООН і вже підписаної Резолюції є наступним: «Для найуспішнішого досягнення 17 цілей, які передбачаються Стратегією стійкого розвитку до 2030 року, значення фундаментальних наук стає вагомим, як ніколи раніше».

Головним ініціатором проведення такого Року виступила ЮНЕСКО, пропозиція якої була підтримана Міжнародною спільнотою теоретичної і прикладної фізики при активному сприянні Міжнародної наукової Ради та її чисельних організацій-партнерів з усього світу, включаючи академії й університети. Багато з них увійшло до Організаційного

комітету, серед яких, на жаль, нема українських установ.

В Резолюції ООН наголошується, що ухвала про проведення Міжнародного року фундаментальних наук обумовлена їхньою надзвичайно великою роллю у цивілізаційному поступі людства, а також їхнім зростаючим впливом на поліпшення якості життя народів, які населяють планету Земля. Окремо при цьому наводиться свіжий приклад, коли фундаментальні науки зробили рішучий внесок у боротьбу з пандемією COVID-19, коли практично лише фундаментальні дослідження і придбаний завдяки участі в них досвід фахівців забезпечили нашу успішну боротьбу за життя. Вона стала найбільш яскравим і очевидним результатом створення за відносно короткий час низки рятувальних вакцин, які уберегли людство від несподіваних і неочікуваних втрат, які могли б бути на порядки більшими. Суттєво, що у розробці та виготовленні необхідних для запобігання й лікування хвороби, спричиненої смертельно небезпечним коронавірусом, яка охопила майже усі материки, брали участь і математики, і фізики, і хіміки, і біологи, і представники інших наук, зокрема медичної.

Але пандемія, хоча і важкий, та далеко не найтяжчий виклик, з якими зустрічається сучасне людство і які навряд чи можна подолати без глибоких фундаментальних досліджень. Такою ж визначальною може бути і, без сумніву, є їхня роль у розв'язанні енергетичних, інформаційних,

екологічних, оборонних, політичних і гуманітарних проблем. Розуміння цього стало панівним в усіх розвинутих країнах світу, де на науку взагалі, і фундаментальну зокрема, покладається роль локомотива, який тягне за собою всі інші галузі, що забезпечують наше існування, аби життя на Землі ставало кращим, безпечнішим і, якщо говорити в цілому, більш гармонійним у стосунках людини, природи і навколишнього простору.

Тим незрозумілішим (я б сказав, смішнішим) виглядає список пріоритетів української науки, яку МОН України вирішив позбавити фундаментальних пошуків. Тим самим у нашій країні вони виявляються другорядними і набувають статусу пасербиці. У цьому переліку «пріоритетів» відбивається фундаментальний виклик, з яким стикається Україна, – тотальною проблемою некомпетентності, коли представники владних кіл щонайменше байдуже ставляться до науково-освітньої сфери, серед багатьох чого іншого не уявляють, на що спроможна сучасна українська наука та й наука взагалі, якщо про неї дбати так, як вона того заслуговує. Як можна не розуміти сьогодні, що без фундаментальної складової наука не зможе створити жодної оригінальної технології, вже не кажучи про її застосування.

Напевно, саме завдяки опору НАН України, на яку за її Статутом покладено розвиток насамперед фундаментальних досліджень, запропонований перелік

не було схвалено Комітетом Верховної Ради з питань освіти, науки та інновацій, який підтримав проект Закону 6445 щодо продовження ще на один рік старих пріоритетів науки в Україні. Сьогодні маємо робити все можливе, щоби Міністерство освіти і науки розробило такі пріоритети, які б включали і фундаментальну науку, адже вона стосується актуальних напрямів розвитку усіх галузей нашої економіки, які вимагають оновлення і реформування.

Новий Закон є, звісно, тимчасовим, але вкрай важливим, бо розморожує механізм державного фінансування науки на цей рік, яке може здійснюватися лише за пріоритетними напрямками. Його дуже чекав і Національний фонд досліджень, який не може здійснювати одну з своїх першочергових функцій – фінансувати взяті до виконання наукові проекти.

Гадаю, що і НАН України, виконуючи свої статутні обов'язки, має провести цього Року заходи, які б свідчили про рівень і завдання фундаментальної науки в Україні і для України, підвищували статус нових знань та їх носіїв – учених і викладачів.

Сподіваюсь, за участю державних органів ми в рамках Міжнародного року здатні продемонструвати, що фундаментальні науки в Україні отримали і отримуватимуть не тільки належну підтримку, а й визнаватимуться пріоритетною сферою діяльності як у керівних колах, так і в суспільстві.

**Академік НАН України
Вадим ЛОКТЕВ**

Інформаційна палітра: події, проблеми, досягнення

Пріоритетні напрями продовжено на рік

Чинні пріоритетні напрями розвитку науки і техніки та пріоритетні напрями інноваційної діяльності продовжено на 2022 рік. Відповідний законопроект № 6445 Верховна Рада підтримала минулого тижня.

А за тиждень до цього на черговому засіданні парламентського Комітету з питань освіти, науки та інновацій було розглянуто питання про реалізацію законів України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» та «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» в частині формування відповідних пріоритетних напрямів. Зазначений вище законопроект повинен врегулювати ситуацію, що склалась у зв'язку з тим, що Кабінет Міністрів до цього часу не подав до парламенту проекти законів щодо оновлення пріоритетних напрямів, термін дії яких завершився у 2021 році. Зазначимо, що рік тому парламент пішов тим самим шляхом, продовживши пріоритетні напрями на 2021-й.

Станом на кінець січня 2022 року деякі бюджетні програми не могли бути профінансовані через відсутність затверджених чинним законодавством пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності. Про це нагадав голова комітету Сергій Бабак. Зокрема, йдеться про підтримку пріоритетних напрямів наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок у закладах вищої освіти, а також бюджетну програму щодо підтримки пріоритетних напрямів наукових досліджень Національної академії наук. Також під загрозою опинилась реалізація грантової підтримки наукових досліджень Національним фондом досліджень, адже цю підтримку фонд також має реалізовувати в контексті визначених в законодавстві пріоритетних напрямків науки та інноваційної діяльності.

Сергій Бабак запропонував у рішенні комітету рекомендувати Кабміну звернути увагу на необхідність виконання статті 20 Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» щодо роботи Національної Ради з питань розвитку науки і технологій, адже питання формування пріоритетів держави – це, зокрема, безпосередньо і її питання.

Крім того, комітет вирішив визначити стан реалізації законів «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» та «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» незадовільним і таким, що негативно позначився на стані вітчизняного науково-технічного потенціалу, національній безпеці та економіці країни в цілому.

Кабміну рекомендовано вжити термінових заходів з організації та підготовки пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та до 1 березня 2022 року внести відповідні пропозиції до Верховної Ради України.

Із Ради президентів академій

У Президії Національної академії наук України відбулося перше в цьому році засідання Ради президентів академій наук України. Головував президент НАН України академік Анатолій Загородній. Про це повідомляє прес-служба академії.

Участь у засіданні Ради взяли президент Національної академії аграрних наук Ярослав Гадзало, президент Національної академії медичних наук академік Віталій Цимбалюк, президент Національної академії педагогічних наук Василь Кремень, президент Національної академії правових наук Олександр Петришин, президент Національної академії мистецтв Андрій Чебікін, віцепрезидент НАН, відповідальний секретар Ради Вячеслав Богданов.

Учасники засідання розглянули та обговорили проект Закону України «Про основні засади формування та реалізації пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні» (№6418). Враховуючи необхідність суттєвого доопрацювання законопроекту, а також потребу в наявності чинних пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки Рада президентів академій наук підтримала проект Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності» (№ 6445) щодо продовження до кінця 2022 року чинності пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та чинності пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні.

Василь Кремень детально проінформував зібрання про результати виконання у 2021 році Програми спільної діяльності НАН України та НАПН України на 2020–2022 роки. Учасники засідання схвально оцінили її результати і висловилися за формування подібних програм спільної діяльності Національної та національних галузевих академій наук України.

Розглянули на засіданні й питання про стан готовності системи освіти до протидії та подолання реальних і потенційних загроз національній безпеці та національним інтересам України в умовах зовнішніх і внутрішніх викликів. Вбачаючи, що на сьогоднішній день розвиток науки і тех-

нологій є одним із ключових факторів забезпечення економічної, енергетичної, біологічної та військової безпеки держави, учасники засідання висловили думку, що вартувало б розробити Програму дій щодо збереження та розвитку кадрового науково-технологічного потенціалу України.

Анатолій Загородній нагадав, що відповідно до статті 17 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» при НАН України діє Міжвідомча рада з координації фундаментальних і прикладних досліджень в Україні, що утворюється НАН України спільно з МОН України та національними галузевими академіями наук – для сприяння розвитку фундаментальних досліджень й ефективному використанню їхніх результатів у прикладних дослідженнях та науково-технічних розробках за пріоритетними напрямами розвитку науки і техніки. За результатами обговорення питання було ухвалено рішення про необхідність підготовки та проведення НАН першого засідання цієї Ради в оновленому складі, а також про надання національними галузевими академіями наук України переліку питань, які варто розглянути на найближчих засіданнях Міжвідомчої ради.

Співробітництво між НАН України та АН вищої школи України

У будинку Президії НАН України президенти НАН України Анатолій Загородній та АН вищої школи України Олександр Наконечний підписали Меморандум про співробітництво двох Академій.

У заході також взяли участь віцепрезидент НАН України академік НАН України Вячеслав Кошечко, віцепрезидент НАН України академік НАН України Сергій Пирожков, перший віцепрезидент академік АН ВШ України Максим Стріха, головний учений секретар академік АН ВШ України Анатолій Веклич, а також академік НАН України і почесний академік АН ВШ України Віктор Грінченко.

Відкриваючи церемонію з нагоди підписання, Анатолій Загородній наголосив, що НАН України цінує внесок учених АН вищої школи України (серед яких є й чимало академіків та членів-кореспондентів НАН) у розвиток української науки, активну громадянську позицію АН ВШУ.

Олександр Наконечний розповів, що заснована 30 років тому АН вищої школи України нині об'єднує понад 400 провідних учених, докторів наук і професорів, які представляють усі галузі знань і працюють в усіх університетських центрах держави. АН ВШУ є співорганізатором численних міжнародних та вітчизняних конференцій, і принагідно запросив Анатолія Загороднього взяти участь у традиційних XIX Академічних читаннях пам'яті засновника АВШ В.І.Стріхи, що відбудуться 12 лютого.

Підписання меморандуму між НАН України та АН вищої школи України

Віцепрезидент НАН України Вячеслав Кошечко підкреслив значення співпраці двох академій у підготовці наукової молоді. Віцепрезидент НАН України Сергій Пирожков наголосив на успішній співпраці академічних та університетських учених, зокрема, щодо підготовки та ухвалення в 2019 році нової редакції Українського правовислуху. Академік НАН України та почесний академік АН вищої школи України Віктор Грінченко поділився спогадами про багаторічну дружбу та наукові дискусії з В.І. Стріхою, наголосивши, що сьогодні наука як ніколи потребує захисту.

Перший віцепрезидент АН вищої школи України Максим Стріха підкреслив: сьогодні АН ВШУ є надзвичайно сильним науковим співтовариством, що не зв'язане державним статусом, тож може оперативно й сміливо реагувати на всі події освітянського, наукового й ширше – громадського життя. Головний учений секретар АН вищої школи України Анатолій Веклич зупинився на співпраці університетських та академічних науковців, нагадавши, як у 1990-ті роки Анатолій Загородній яскраво читав курс фізики плазми на кафедрі фізичної електроніки КНУ імені Тараса Шевченка.

У підписаному Меморандумі зазначено, що сторони будуть координувати свої дії для розвитку співпраці в сфері

науки та вищої освіти. будуватимуть свої взаємовідносини на засадах партнерства та створення режиму максимального сприяння та забезпечення відкритості та прозорості у своїй діяльності.

Для підвищення обороноздатності України

Національна академія наук України і Збройні Сили України уклали угоду про наукове і науково-технічне співробітництво з питань обороноздатності держави. Документ має на меті забезпечити практичне використання у Збройних Силах України результатів оборонних досліджень і наукових розробок Академії у сфері технічних, природничих та соціогуманітарних наук. Про це повідомили у прес-службі НАН.

НАН України та Збройні сили України підписали угоду про наукове і науково-технічне співробітництво

Від Національної академії наук України Угоду підписали Президент НАН України академік НАН України Анатолій Загородній і перший віцепрезидент НАН України академік НАН України Володимир Горбулін, а від Збройних Сил України – Головнокомандувач ЗС України генерал-лейтенант Валерій Залужний і начальник Генерального штабу ЗС України генерал-лейтенант Сергій Шаптала.

Під час підписання угоди Анатолій Загородній зазначив, що академія ніколи не стояла осторонь питань, які стосуються зміцнення обороноздатності й безпеки держави. Зокрема, протягом 2015–2021 років у рамках цільових науково-технічних програм НАН України з оборонних досліджень було виконано більш як 130 науково-дослідних робіт. Результати значної частини з них уже впроваджено, інші – знаходяться на стадії впровадження або проходять випробування.

Анатолій Загородній наголосив, що підписана Угода сприятиме розширенню співробітництва між науковцями і військовими, а особливо забезпеченню реалізації у Збройних Силах України результатів оборонних досліджень та розробок НАН України. Він зазначив, що було б доцільно включити науково-дослідні оборонні роботи, за якими вже є напрацювання вчених Академії, до Державної цільової оборонної програми розвитку озброєння та військової техніки до 2026 року. Президент НАН України наголосив, що окремі отримані результати науково-дослідних оборонних робіт установ НАН України потребують випробувань і науковці розраховують у цьому на допомогу відповідних підрозділів Збройних Сил України.

Премія за популяризацію науки

Нова премія Національної академії наук України – «За популяризацію науки» – буде щороку присуджуватися засобом масової інформації та їх окремим представникам, науковцям і організаторам самостійних проектів за найкращий матеріал про здобутки вчених, діяльність наукових установ НАН України в цілому, а також за сприяння популяризації науки і піднесення престижу професії науковця в Україні. Рішення про заснування премії, як повідомляє пресслужба академії, було ухвалено на засіданні президії НАН 26 січня.

Премія буде вручатись за однією з таких номінацій:

- найкраща науково-популярна публікація (серія публікацій) про наукові розробки та досягнення, проблеми розвитку науки, та (або) публікація періодичного друкованого/електронного ЗМІ про науку (журнали, газети, інтернет-сайти, зареєстровані як ЗМІ, наукові рубрики ЗМІ);
- найкраща програма про науку (радіо- та (або) телевізійні проекти, які виходили на радіо-, телеканалах та (або) інтернет-мовленні), науково-популярний фільм;
- найкращий науково-просвітницький проект року (музейні, виставкові, фестивалі, проекти, лекторії, наукові кафе, спеціальні (тематичні) онлайн-проекти, проекти в соціальних мережах, підкасти, проекти блогерів, проекти інших форматів, що залучають широку громадськість (дорослих, дітей і школярів, студентів) до досягнень науки через публічні заходи).

Лауреатам Премії вручатиметься Диплом та грошова винагорода на щорічній сесії Загальних зборів НАН України.

Сторінку підготував Дмитро ШУЛКІН

Сьогодні – аспіранти, завтра – доктори філософії

26 січня на офіційному порталі уряду було оприлюднено *Порядок присудження та скасування рішення про присудження ступеня доктора філософії*. (На засіданні Кабінету Міністрів рішення було ухвалено 12 січня).

Цей документ численна науково-освітня спільнота чекала не один рік – відтоді, як 1 липня 2014 року Верховна Рада ухвалила Закон України «Про вищу освіту», в якому доктор філософії визначався як освітній і водночас перший науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти. У 2016 році було запроваджено нові правила підготовки докторів філософії. А вже з наступного року в аспірантурах почали навчатися за новими програмами майбутні здобувачі ступеня доктора філософії. Утім, на захист перші з них змогли вийти тільки з прийняттям експериментального, а потім тимчасового порядку присудження науково-освітнього ступеня доктора філософії. Тож у 2019 році відбулись перші захисти здобувачів PhD, протягом 2020 захищено біля 300 дисертацій, а 2021 року – біля 2 тисяч.

Такі цифри було названо в Аналітичному звіті «Здобутки і виклики експерименту з присудження наукового ступеня доктора філософії», який організував центр «Освіт-Аналітика» Київського університету імені Бориса Грінченка у партнерстві з Радою молодих учених при Міністерстві освіти і науки України. Звіт було оприлюднено напередодні ухвалення урядом свого рішення, і таким чином він став своєрідним підсумком експериментально-тимчасового періоду з означенням певних позитивів, тенденцій і проблем, розуміння яких дає змогу успішніше перейти до європейського порядку присвоєння наукових ступенів доктора філософії.

Вимоги та алгоритми

Що ж передбачає ухвалений урядом Порядок присудження та скасування рішення про присудження ступеня доктора філософії?

Він визначає, що здобувач має «набути теоретичні знання, уміння, навички та компетентності, визначені стандартом вищої освіти третього рівня за відповідною спеціальністю, провести власне наукове дослідження, оформлене у вигляді дисертації, та опублікувати основні його наукові результати».

Оприлюднити їх слід не менш як у трьох публікаціях. Як і в попередніх «порядках», це можуть бути статті у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України. (Якщо співавторів більше двох, стаття прирівнюється до 0,5 публікації). Це можуть бути статті у періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus (крім видань держави, визнаної Верховною Радою України держа-

вою-агресором). Як стаття зараховується і патент на винахід, що пройшов кваліфікаційну експертизу, а також зараховуються одноосібні монографії (або одноосібні розділи у колективних монографіях), якщо вони рекомендовані до друку вченими радами закладів та пройшли рецензування.

За цим переліком виходить, що стаття, надрукована в журналах, індексованих у базах даних Web of Science чи Scopus, не є обов'язковою, на відміну від попередніх умов. Якщо ж така є, і якщо вона розміщена у виданні, віднесеному до першого-третього квартилів, тоді одна стаття прирівнюється до двох. Те ж стосується й одноосібних монографій, якщо вони відповідають певним критеріям.

Дисертація може бути написана українською чи англійською мовами. Вимоги до оформлення її встановлює МОН, а обсяг тексту залежить від освітньо-наукової програми та специфіки галузі знань чи спеціальності.

Важливе уточнення в документі: «не вважається самоплагіатом використання здобувачем своїх наукових праць у тексті дисертації без посилання на ці праці, якщо вони попередньо опубліковані з метою висвітлення в них основних наукових результатів дисертації та вказані здобувачем в анотації дисертації».

Освітньо-науковий ступінь доктора філософії в Україні захищати-меться так, як це робиться у більшості країн світу: університет чи наукова установа самі готують, випускають у світ молодого доктора філософії і самі ж відповідають за якість його підготовки. Разову спеціалізовану раду, яка ухвалюватиме рішення, створює заклад, в якому готувався аспірант.

Перелік вимог щодо компетентності членів разової ради, відсутності конфлікту інтересів, академічної доброчесності тощо виписані дуже ґрунтовно, зупинятися не будемо: відсилаємо до урядового документу.

Детально описує постанову й те, як діяти здобувачу, коли освіта завершена, дисертація написана і ключові її меседжі висвітлені в наукових статтях. Здобувач має «звернутися з письмовою заявою (до свого структурного підрозділу) щодо отримання висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації». До заяви додаються: дисертація в друкованому та електронному вигляді, наукові публікації (або їх копії), академічна довідка про виконання освітньо-наукової програми та висновок наукового керівника (керівників). А щоб надати висновок про наукову новизну, на засіданні структурного підрозділу відбувається публічна презентація наукових результатів дисертації. Це свого роду передзахист.

Якщо презентація пройшла успішно, дисертант звертається до вченої ради з заявою про утворення разової спецради, додаючи той самий комплект документів, плюс – висновок про наукову новизну,

теоретичне та практичне значення результатів дисертації.

Вчена рада (не пізніше двох місяців з дня отримання заяви) утворює разову спеціалізовану раду, до якої входять — голова ради, два рецензенти та два офіційних опоненти. У документі зазначається: якщо у закладі немає змоги призначити двох рецензентів, то разова рада утворюється у складі голови, одного рецензента та трьох офіційних опонентів, яких запрошують «зі сторони», за їхньою письмовою згодою.

Далі на офіційному веб-сайті оприлюднюється інформація про склад разової ради, електронна копія дисертації, а також посилання на веб-сайт, де здійснюватиметься трансляція захисту дисертації. І відтоді починається відлік 45 календарних днів – задля того, щоб рецензенти подали до разової спецради свою рецензію, а офіційні опоненти — відгук. І вже після цього (не раніше, ніж через два тижні, та не пізніше, ніж через чотири тижні) разова рада призначає дату, час і місце проведення публічного захисту дисертації. Інформація про це оприлюднюється на веб-сайті закладу та вноситься до інформаційної системи.

На публічному захисті мають бути присутні усі без винятку члени разової ради. Інша справа, що всі вони, і навіть здобувач можуть брати участь за допомогою засобів відеозв'язку в режимі реального часу. Заклад забезпечує трансляцію. Зазначається, що захист повинен мати характер відкритої наукової дискусії. Рішення приймається відкритим голосуванням. Присуджується ступінь доктора філософії, якщо «за» проголосували щонайменше чотири члени разової ради.

В ухваленому Кабміном документі визначаються також підстави для скасування рішення про присудження ступеня доктора філософії: якщо стане відомо про порушення академічної доброчесності здобувачем чи встановлені законодавством процедури захисту дисертації.

А ще – врегульовано питання фінансового забезпечення: видають, пов'язані з проведенням атестації здобувача, в тому числі з оплатою офіційних опонентів, здійснюються за рахунок джерел, з яких здійснюється (здійснювалася) підготовка здобувача або за рахунок коштів закладу. Здобувачу, його науковому керівнику (науковим керівникам) забороняється до, під час та/або після захисту дисертації надавати чи пропонувати членам разової ради чи іншим посадовим особам «будь-які матеріальні та/або нематеріальні блага, зокрема кошти чи будь-яке інше майно, оплату послуг з харчування, перевезення, проживання таких осіб».

Де лежать камені спотикання?

Усі, хто знайомився з попередніми експериментально-тимчасовими умовами, вочевидь, зауважили відмінності в новому докумен-

Під час обговорення Аналітичного звіту «Здобутки і виклики експерименту з присудження наукового ступеня доктора філософії»

ті. Головна з них – зростання ролі й відповідальності освітньо-наукового закладу за підготовку наукового дослідника та захист його роботи.

Водночас в алгоритмах підготовки майбутнього PhD з прийняттям нового документа немає кардинальних змін. Тому аналітичний звіт «Здобутки і виклики експерименту з присудження наукового ступеня доктора філософії», про який ми згадували, залишається актуальним, а його висновки можуть допомогти долати нові виклики вже на новому етапі.

Як розповів на круглому столі в Укрінформі науковий співробітник і модератор центру «Освіт-Аналітика» Євген Ніколаєв, команда дослідників, до якої входили не тільки кияни, а й викладачі з національних університетів Запоріжжя та «Дніпровської політехніки», проаналізували результати онлайн-анкетування аспірантів та завідувачів аспірантури, а також дані Державної служби статистики України та Єдиної державної електронної бази з питань освіти, документи бюджетного процесу та акредитаційні справи НАЗЯВО.

В останнє десятиріччя відчутно зменшився інтерес до вступу в аспірантуру. Пік прийому спостерігався в 2010 та 2011 роках, коли в аспірантурі навчалися понад 10 тисяч здобувачів. А починаючи з 2017 року, вступає біля 7000 аспірантів. Ще відчутніше знижується їхня кількість в академічних наукових інститутах. Якщо вже далекого 1985 року кожний третій аспірант здобував науковий ступінь в академічних установах, то тепер таких тільки 7,4%.

Оскільки з 2016 року кардинальних змін зазнала освітня складова підготовки, команда аналітиків, проводячи анкетування, подікавилася в аспірантів та завідувачів аспірантури її оцінкою, розумінням та наповненістю цієї складової. Аспіранти відзначали, що їм не вистачає дисциплін, які реально необхідні для підготовки науковця, вони хотіли б, аби при відборі дисциплін враховувалася і їхня думка. Завідувачі аспірантури також відзначали, що освітнє наповнення вимагає вдосконалення.

За останні роки в Україні створено понад 2 тисячі освітньо-наукових програм для аспірантур. Але акредитацію в НАЗЯВО з них пройшли всього 38%. Чи не проблема це? Ще й яка!

Проблемою є й малокомплектність аспірантур. У третині вишів та переважній більшості наукових установ кількість аспірантів не перевищує 10 осіб. Тут уже не до створення дискусивного середовища, обміну думками, взаємодопомоги. На половину освітніх програм за п'ять років вступило

не більше 10 осіб, тобто 2-3 аспіранти на курсі. І програм для малокомплектних аспірантур акредитовано тільки 14%.

Аналізує НАНУ

Наскільки актуальною є підготовка наукових кадрів для Національної академії наук, видно з того, що на одному з перших засідань президії НАН України у новому році розглядалася робота аспірантур та докторантур наукових установ, і, зокрема, підсумки минулого року. Державне замовлення на вступ до аспірантури воєни становило 300 осіб (що вже на 2,3% менше від попереднього року). За результатами іспитів прийнято 227 аспірантів. Три інститути взагалі не подавали заявок щодо вступу, а до 11 установ, що оголосили набір, не було подано заяв від абітурієнтів.

Але не всі установи зіткнулися з проблемами набору: у понад двох десятках інститутів (теоретичної фізики ім. М.М. Боголюбова, фізики та електроніки ім. О.Я. Усикова, електрозварювання ім. Є.О. Патона, біохімії ім. О.В. Палладіна та інших) серед абітурієнтів був конкурс. Президент НАН України Анатолій Загородній порадив колегам тісніше співпрацювати з університетами, і не тільки столичними.

Непросто академічним інститутам дається акредитація освітніх програм, яку вони розпочали з 2020 року. Наразі їх акредитовано 36. Цього року інститути мають намір подати ще 44 освітні програми. Однак на засіданні нарікали на бюрократизовану систему оцінювання та неврахування специфіки закладів...

«Сьогоднішня підготовка не має бути зосереджена тільки на освітній складовій, а такий перекик спостерігається «неозброєним оком», – висловив свою точку зору один із рецензентів Аналітичного звіту, президент Міжнародного фонду досліджень освітньої політики Тарас Фініков під час круглого столу. – Вона має бути сконцентрована на науковій складовій. А в центрі її має бути вивчення і опрацювання сучасних методик ведення дослідження...»

До речі, в Аналітичному звіті висловлювалися пропозиції щодо створення спільних аспірантських програм між ЗВО та академічними установами, що послабило б і проблему малокомплектності. Серед іншого – зростає інтерес до постдокторантури: адже 73% здобувачів планують продовжувати тему дослідження. Активнішою має стати академічна мобільність... Ми стоїмо на початку шляху.

**Лариса ОСТРОЛУЦЬКА,
Дмитро ШУЛКІН**

Як подолати минуле,

або глобальна історія України за Ярославом Грицаком

(Ярослав Грицак. *Подолати минуле: глобальна історія України*. К.: Портал, 2021. – 432 с.)

Аксіоматично: однією з підвалин модерного українського націоналізму (вживаю це слово в академічному значенні, без жодних політичних конотацій) стала написана наприкінці XVIII століття «Історія Русів», яка розходила в численних списках по старшинських родинах колишньої Гетьманщини, і щодо авторства якої досі точаться суперечки (що, цілком можливо, й не дійдуть ніколи остаточного розв'язання). Цей текст не лише вплинув на перші «наукові» історії України Дмитра Бантиша-Каменського (перше видання 1822 р.) і Миколи Маркевича (видана в 1842–43 рр.), але й мав величезне значення для розвитку і становлення нашого літературного романтизму (який, своєю чергою, ліг в основу формування новітньої української тожсамості). Напевно, і Шевченко був би іншим, якби не читав гордої й волелюбної промови (як тепер відомо, цілком вигаданої) ув'язненого Павла Полуботка, зверненої до деспотичного імператора Петра І.

Наступні дві впливові синтетичні історії в одному томі з'явилися вже на початку XX століття. Микола Аркас був сином російського адмірала і водночас – талановитим дилетантом-істориком і митцем; у своїй з любов'ю зредагованій Васи́лем Доманицьким «Історії України-Русі» (перше видання 1908 р.) він дещо осучаснив романтичні схеми XIX століття. Натомість наш найбільший тоді (та й, напевно, і дотепер) фаховий історик Михайло Грушевський у популярній «Ілюстрованій історії України» (1913) коротко виклав ту схему, яку від кінця XIX століття сам же розробляв у багатотомній «Історії України-Русі»: історія українського народу була тяглою і розвивалася паралельно з історією тих держав, до складу яких у різні часи входила українська територія.

Радянська доба створенню таких синтетичних текстів, вочевидь, не сприяла, а «Історії УРСР», які тоді видавалися, подавали лише «проекцію» на місцевий ландшафт загальноросійських/загальнонаціональних історичних подій (відповідним чином цензурованих і препарованих). Читати їх люди ні з елементарною схильністю до аналізу було майже неможливо. Невипадково після проголошення української незалежності базовим текстом для наших вишів (та й просто текстом, що посів для освіченої публіки нішу «Ілюстрованої історії України») став переклад книги торонтського професора Ореста Субтельного «Ukraine: a History» (вийшла англійською в 1988 р.).

І лише в другій половині 1990-х «Гене́за» видала нові суто вітчизняні «Нариси історії України» в двох книгах, де першу, присвячену подіям до кінця XVIII століття, написала професорка «Могилянки», відома дослідниця ранньомодерної доби Наталя Яковенко, а другу, присвячену формуванню модерної української нації в XIX–XX століттях, – мо-

лодій тоді професор Львівського університету Ярослав Грицак.

У 2015 р. з'явився ще один впливовий англомовний текст: «The Gates of Europe: a History of Ukraine» гарвардського професора Сергія Плохія, який через рік було видано в перекладі українською («Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності»), а ще через два роки – вшановано нашою найвищою державною відзнакою, Національною премією України імені Тараса Шевченка.

І ось маємо ще одну синтетичну книгу: «Подолати минуле: глобальна історія України» пера вже згаданого вище Ярослава Грицака. Своє амбітне завдання автор окреслює так: «Історія України, яку ви тримаєте в руках... пробує з'ясувати, чи (і як) можна подолати минуле. Вона писалася насамперед для молодих людей, які народилися після падіння комунізму, досягли зрілості протягом останніх десяти-п'ятнадцяти років і в найближчі десять-п'ятнадцять років переберуть владу в Україні».

Відразу хочу застерегти: автор цієї рецензії до окресленої щасливої категорії читачів за віком уже не належить. Але йому теж цікаво було спробувати за думкою одного з провідних українських істориків і разом із ним намагатися зрозуміти: наскільки фатально тяжіє над нами наша несприятлива історична спадщина, яку ми звикли винуватити в усіх наших теперішніх і майбутніх бідах.

Книга Ярослава Грицака не може правити за базовий посібник з вивчення української історії так, як виконували цю функцію всі згадані вище книги від Миколи Аркаса до Сергія Плохія. У ній зовсім не згадано (або згадано тільки мимохідь) такі знакові для нашого наративу події, як спалення Іскоростеня княгинією Ольгою, з'їзд князів у Любечі, саміт європейських монархів у Луцьку, конституцію Пилипа Орлика й промову (міфічну, але важливу для наступних поколінь) Павла Полуботка, діяльність українських депутатів у першій та другій Думах, собор УАІЩ 1921 р., героїчну оборону Донецького аеропорту, Томос 2018 р. (список можна продовжувати).

Отже, це справді не книга про те, як розвивалися історичні події в Україні «від скіфів і до Володимира

Зеленського», а спроба зрозуміти: чому загальні тенденції виявилися саме такими і що це може означати для нашого майбутнього. При цьому автор чесно застерігає: він є фахівцем саме з модерної історії XIX і XX століть, і основні його висновки й узагальнення стосуватимуться саме цього періоду.

Попри це застереження, опис подій «сивої давнини» у книзі теж незмінно цікавий. Насамперед тому, що подається він на глобальному історичному тлі: виникнення на Земній кулі перших осередків землеробства, поширення античних міст-полісів та «римського світу», появи християнства, норманської експансії тощо. Звертаючись до історії ранньої Русі, автор в основному дотримується відомої концепції «держави-факторії» Омеляна Прицака. За нею, легендарна початкова Русь Рюриків, Олегів, Ольг безумовно була варязьким утвором, далеким від будь-яких сучасних уявлень про усталену державу, а її «слов'янізація» і унормування – то вже часи Володимира-Ярослава.

Натомість центральним моментом української ранньомодерної історії для Я.Грицака є, безумовно, козаччина, яка пізніше стала базовим пунктом формування нової української ідентичності. Тут історик не відбігає далеко від концепцій своїх попередників, починаючи від Аркаса й Грушевського. Лишень додає: «козацька старшина бачила себе малоросійським варіантом польської шляхти, а свою державу – копією Речі Посполитої». Справді, Гетьманщина XVIII століття (яка жила в пам'яті й «українофіль» XIX століття, і невдатних будівничих державності на початку XX-го, і їхніх значно талановитіших сучасників-митців) усе краще, чим вона відрізнялася від деспотичної Московщини-Росії, запозичила з унікального для тодішньої Європи демократичного досвіду Речі Посполитої з її розвиненою правосвідомістю та виробленими й усталеними (попри поширену думку про те, що «Польща стоїть неладом») правовими процедурами.

Але тут історик не є точним до кінця – козацька старшина бачила себе не польською шляхтою (цим терміном історики покоління Костомарова й Антоновича позначали непримиренних ворогів україн-

ства і православ'я; а пізніше термін, тільки з наголосом на соціальний визиск, широко експлуатувала й радянська історіографія). Ця старшина не тільки бачила себе, але й реально була (як-от Хмельницький, Виговський, Мазепа, Орлик) руською шляхтою, частиною «шляхетського народу» Речі Посполитої. Саме ця шляхта відвоювала собі унікально широкі Люблінські привілеї 1569 р., які заклали фундамент для виокремлення русинів у «третій народ» Речі Посполитої (поруч із поляками й литвинами) – сценарій, який не було до кінця зреалізовано через козацькі повстання, негнучкість еліт «Корони» й пізніше жорстке втручання Москви. (Про все це докладно йдеться в нещодавно з'явленій книзі Наталі Старченко «Українські світи Речі Посполитої»).

Саме пізнім представником цієї руської шляхти є колоритний возний Тетерваковський з «Наталки Полтавки», який у начебто прохідній, а насправді важливій для автора сцені III дії несподівано виступає оборонцем української старовини від вигадок «москаля» князя Шаховського: «великая неправда виставлена пред очі публічності. За сіє Малоросійська літопись вправі припозвать сочинителя позовом к отвіту». І саме діяльність нащадків цієї шляхти в обороні своїх прав на російське дворянство на початку XIX століття призвела не лише до початку збирання давніх документів (які уможливили створення текстів Бантиша-Каменського й Маркевича), а й до виникнення пізніше різних автономістських, а потім і державницьких концепцій.

Найцікавіша частина книги Я.Грицака, – це, безумовно, оповідь про те, як колишні русини імперії Габсбургів та «хахли» з «малоросами» імперії Романових вирішили «уявити» себе (використовуємо тут, услід за автором, вислів Бенедикта Андерсона) українцями. Історик є фахівцем саме з модерного періоду, тож тут почувається в себе вдома, оздоблюючи оповідь надзвичайно колоритними деталями й екскурсами.

Не менш цікаві (хоча й часом моторошні – іноді їх фізично боляче читати) й сторінки про травматичний досвід українців XX століття. З істориком не можна не погодитися: на

момент проголошення незалежності в 1991 році в Україні майже неможливо було розшукати родину, власність якої переходила б від дідів до батьків, від батьків до дітей принаймні в межах трьох поколінь. Історичні катаклізми призвели до того, що кожне покоління повинне було розпочинати практично «з нуля». А відтак, звикши, що держава в них однаково краде, люди дійшли до стійкого переконання, що красти не лише припустимо, але й необхідно для виживання. Тому так непросто приживаються зараз на українських теренах західні традиції поваги до власності. Тому й набула неймовірного поширення корупція (яка дає водночас благодатний ґрунт для різних «борців»-популістів, наслідки діяльності яких бувають ще спустошливішими).

Проте масово гинули не тільки набуті важкою працею речі. Гинули й самі люди, яким ці речі належали. Одними з найсильніших є сторінки книги з описами насильства всіх проти всіх. Насильства проти багатих і проти бідних, насильства проти політичних супротивників і просто випадкових жертв, насильства проти українців і відплатного насильства проти євреїв чи поляків...

Священник, живцем спалений за наказом Махна в паровозній топці, євреї, вбиті у Львові спершу поляками, а потім – українцями, і вже тотально – знищені фашистами, українські селянки, які, збожеволівши від голоду, поїдали власних дітей, «український націоналіст», із якого радянський комуніст (реальний співрозмовник Олександра Довженка, який, схоже, довгі роки потому пропрацював на «керівній посаді») вирізав шматки м'яса, повисивши його вниз головою і палячи на повільному вогні – всі ці моторошні картини ще довго переслідуватимуть навіть читача з міцними нервами.

Але усі ті страшні речі Я.Грицак не лише описує, але й тверезо аналізує. Напевно, корисною є та його концепція, яка дозволяє зрозуміти природу маніпуляцій, до яких вдаються неприхильні до українців історики, заперечуючи природу голодомору як геноциду. Справді, об'єктивно існував «загальносоюзний» голод 1932 року, викликаний як природними причинами, так і ексцесами колективізації; проте страшний штучний голодомор 1933 року був таки «винаходом» Сталіна саме для України.

Історик підкреслює: винятковий рівень насильства в Україні був наслідком геополітичної нестабільності, гострої конкуренції різних політичних режимів, часті зміни влади. За таких умов держава в певні часи втрачала монополію на насильство, яке виплюскувалося на вулицю, а вбивство – робилося річчю майже «інтимною» (жертви й кати часто знали одні одних, і навіть часом раніше приятелювали).

Приклад України 1919 року, здається, демонстрував, що будь-яка найгірша держава краща від її цілковитої відсутності. Але пізніше події показали, що й це не завжди так. Адже комуністична держава, яка утвердилася на українських теренах, була (принаймні до початку 1950-х) «державою-вбивцею». Вона не лише відновила монополію на насильство, але ще насильство зробилося її сутністю. Без масового насильства комуністична система не могла існувати, і навіть після часткової і непослідовної горбачовської лібералізації швидко колапсувала.

ЕКСПЕДИЦІЯ

«Ноосфера» вирушила в Антарктику

Криголам «Ноосфера» вирушив з Одеського порту у свій перший рейс до Антарктиди. Як розповів під час прес-конференції в Одесі директор Національного наукового антарктичного центру Євген Дикий, дату 28 січня було обрано не випадково – вважається, що цього дня відкрили Антарктиду.

Як розповів пан Євген, «Ноосфера» – це спеціалізоване науково-дослідне океанографічне судно, здатне забезпечувати наукові роботи на глибині до 8 кілометрів. Це означає, що для нього доступний практично весь Світовий океан.

Екіпаж криголаму складається з 26 осіб – як українських, так і іноземних фахівців, зокрема, тих, які раніше працювали на Британську антарктичну службу. Також на його борту і вчені, які проводитимуть дослідження по всьому маршруту «Ноосфери».

Спершу на судно чекає довга дорога до Пунта-Аренасу (Республіка Чилі). Там на борт підніметься друга група вчених, які досліджуватимуть Південний океан, та команда 27-ї Української антарктичної експедиції, що має замінити нинішніх зимівників на станції «Академік Вернадський». Далі шлях лежатиме через протоку Дрейка. На нашу станцію будуть доставлені різні вантажі: від річного запасу провізії до будівельних матеріалів і техніки, адже цього разу, завдяки криголаму, вантажів можна взяти значно більше.

Після розвантаження судна буде продовжено океанографічні дослідження. Передбачається дослідити течії, зміни в солоності і температурі водних мас. Саме в цій частині світу зафіксовано найшвидші темпи потепління атмосфери, тож важливо зрозуміти, як саме це відбувається.

Досліджуватимуть вміст глобальних забруднюючих речовин у донних відкладах, зокрема ртуті. Планується відбір проб донних відкладень з глибоководної частини Південного океану та в районі Аргентинських островів, аби встановити закономірності осадконакопичення у районі, що останні мільйони років контактував з Антарктидою та у своїх відкладах зберіг свідчення про інтенсивність наростання та зменшення розмірів льодового покриву Антарктиди, динаміку та частоту формування айсбергів.

Як розповіли в НАНЦ, у рейсі відкриються нові можливості для пеленгації потужних блискавок, адже корабель на шляху в Антарктику проходитиме основні центри світових гроз – африканський та південно-американський. Завдяки надчутливому ДНЧ магнітометру науковці слідкуватимуть за грозами не лише з Антарктики, а й безпосередньо в тропічних широтах.

Під час пресконференції голова Одеської обласної державної адміністрації Сергій Гриневецький вручив капітану дослідницького криголаму Павлу Панасюку рушник з унікальною антарктичною вишивкою – з пінгвінами, китами та бакланами, а в центрі – логотипом станції «Академік Вернадський» з двома пальмами та сонцем. Цей візерунок був створений НАНЦ спеціально для українських полярників.

Дмитро ШУЛКІН

Максим СТІХА

А поміж тим усім була ще й Друга світова, яку УРСР формально закінчила державою-переможцем (із людськими втратами, що набагато перевищували в перерахунку на кількість довоєнного населення втрати як подоланих країн «осі», так і решти держав-переможців).

Історія Я.Грицака є не тільки «історією жажів» (від них у нашому минулому нікуди не дінешся), а ще й «історією ідей». Корисно, скажімо, зрозуміти, що головний ідейний конфлікт 1960-х відбувався в Радянській Україні між «старшими» (які прийняли положення «нової Переяславської угоди», що дозволяла українцям в СРСР підійматися як зазвичай високо соціальними щаблями, – ціною своєї денаціоналізації і безумовної лояльності) – і «молодшими», які, слідом за Іваном Дзюбою, вважали таку ситуацію порушенням «ленінських національних принципів». І розглядати цей конфлікт у термінах «класичної» національно-визвольної боротьби було б очевидним перебільшенням і спрощенням.

Наприкінці автор стверджує: «минуле України не навіоє надмірного оптимізму щодо її майбутнього. На щастя, історія не є в'язницею. Вона підказує, що не варто чекати автоматичних швидких змін, але не виключає їх взагалі».

До певної міри несподіваним є те, що історія «ліберала» Я.Грицака виявилася пристрасно написаною історією саме української нації (щоправда, політичної). Для спокійної академічної розповіді про все, що діялося на сьогоднішніх теренах України «від Рюрика», в ній україномовний перший Речі Посполитої, майже зовсім немає Кримського ханату, мало імперії Романових (трохи більше «поцастило» імперії Габсбургів, міжвоєнній Польщі та СРСР). Зате в ній є цілі поетичні екскурси в історію української пісні й української мови – написані з живим почуттям.

Висновок історика щодо майбутнього цієї української нації так само обережний: «Йдеться про парадигмальну зміну: перестати дивитися на націю як самоціль і сприймати її як платформу для модернізації. Зміни парадигм, як ми знаємо, не відбуваються швидко, без нагромадження спроб і помилок. Але ці зміни таки стаються. І кожного разу під час їхньої чергової великої хвилі число країн, яким вдається успішна модернізація, зростає. Головне – зрозуміти логіку такої модернізації. Тут самого знання української історії виразно не вистачає. Навпаки: щоб подолати минуле, Україна має вийти за рамки національної історії і застосувати глобальну перспективу».

Вже ці спроби нехай обережних відповідей на засадничі питання (яких і вичерпних відповідей на які, очевидно, просто не існує) роблять

нову книгу Я.Грицака безумовно вартою прочитання й дискусії.

І насамкінець – про те, чого в книзі не мусило б бути. У передмові автор чесно зізнається, що не є фахівцем з періоду до початку XIX століття, й заздалегідь перепрошує за можливі помилки. Проте ці помилки, неточності й обмовки (часом майже анекдотичні) щедро розкидано по всьому обсягу книжки.

Фразу «на відміну від Володимира Великого, Карл Великий прийняв християнство не з Константинополя, а з Риму» (с.84) слід вважати щонайменше невдалою, адже франків було охрещено як католиків ще за Клодвіга, за три століття до того, як Карл поклав собі на голову імператорську корону.

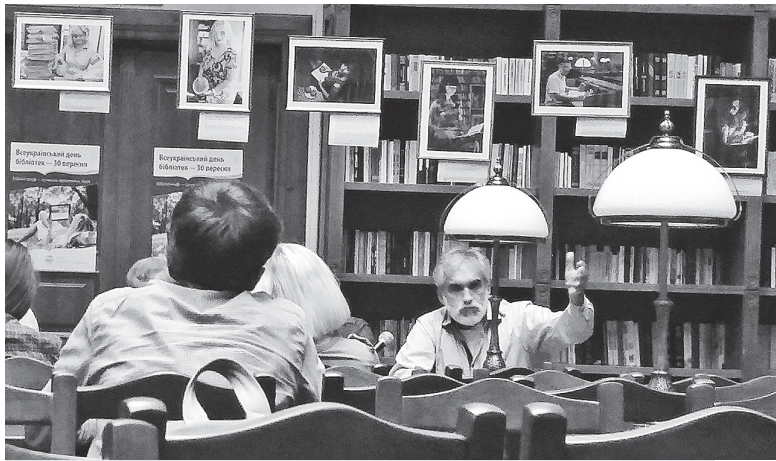
Усупереч твердженню Я.Грицака (с.108), Ярема Вишневецький (1612 – 1651) аж ніяк не міг бути сином Михайла Вишневецького (1529 – 1584), племінника знаменитого Байди. Навряд чи була потреба точно вказувати роки життя напівлегендарної Марусі Чурай (1625 – 1653) – жодних документальних підтверджень цих дат (як і взагалі реальності існування дівчини-поетеси, оспіваної Ліною Костенко – хоч, з іншого боку, пісню «Ой, не ходи Грицю...» хтось таки склав) немає. За іронією долі, фактично все, що ми знаємо про Марусю, походить з повісті «Маруся, малоросійська Сафо» (1839) того самого князя Шаховського, про схильність якого до перекручення історичних фактів так гнівно говорить возний Тетерваковський у «Наталці Полтавці».

Немає і жодних свідчень того, що Леся Українка колись перекладала «Маніфест комуністичної партії», як про це безапеляційно сказано на с.185. Справді, така легенда існує, але навіть за радянських часів цей переклад не наважувалися включати до академічних видань її творів (хоч і український переклад казки «Старуха Ізєргіль» «пролетарського письменника» Горького, і російський переклад «Ткачів» «прогресивного» Гауптмана, які насправді письменниці не на-

молодого Горбачова» (с.358), а приблизно через рік після того. Звісно, для Я.Грицака, який сам був сучасником Чорнобиля, це звичайна описка, lapsus calami. Але для молодих читачів, яким він скеровує свою книгу, це стає вже нормативною інформацією...

Нормативною стане й інформація про те, що «російська інтелігенція «доводила» неспроможність української мови стати мовою високої культури, перекладаючи монолог Гамлета «To be, or not to be, that is the question» на селянський лад – ось у чім заковика!». Ця фраза на с.382 теж потребує суттєвого уточнення: насправді вигадка про «заковику» народилася в колі старих «українофілів», які вважали передчасними й непотрібними спроби перекладання класиків «на малоросійське наріччя», і засуджували пов'язане з цим «мовне ковальство» (коли було пущено в обіг низку «викуваних» іменників для позначення відсутніх у народній мові абстрактних понять, як от «мрія», «байдужість» тощо). «Заковика» стала реакцією на появу в 1882 р. перекладу «Гамлета» пера Михайла Старицького (де насправді початок монологу було перекладено як «Жити чи не жити – ось що стало руба!») і була швидко підхоплена чорносотенцями всіх мастей.

На тій самій с.382 абзацом вище можна прочитати: довший час опера була виключно італомовною. Треба було Моцарта і його «Чарівної флейти», щоб довести, що німецька теж може бути мовою опери. Насправді не треба бути аж надто глибоким фахівцем, щоб знати: німецькою опери писали ще з початку XVII століття, а століттям пізніше це робили до Моцарта такі визначні композитори, як Гендель і Глюк. Той самий Гендель писав і опери на англійські лібрето (маючи вже за попередника Перселла). А Люллі й Рамо успішно писали популярні опери французькою. Отже, твердження про виключну італомовність опери до Моцарта є явним перебільшенням.

Ярослав Грицак зустрічається з читачами бібліотеки імені Михайла Драгоманова Львівського національного університету імені Івана Франка

лежать, там друкували – напевно, аби зробити її «ще прогресивнішою і ближчою до трудящих»).

Михайло Грушевський загинув не в 1936 р. (як про це сказано на с.161), а на два роки раніше. А та українська держава, в столиці якої його було поховано після перевезення тіла з Кисловодська, називалася не УРСР (як автор стверджує багато разів), а такі «Українською Соціалістичною Радянською Республікою» – УСРР (порядок слів у назві було уніфіковано з іншими «радянськими посестрами» тільки на початку зловісного 1937 року).

Нарешті, Чорнобильська катастрофа сталася не «майже за рік перед приходом до влади в Кремлі

А от згадку про українізацію в 1926 році опери – «найстатуснішого» тоді мистецького жанру – в розповідь про здобутки українізації таки варто було б додати. Вона викликала тоді значно більші суспільні дискусії, аніж згадані на с.258 українізація драматичного театру (українські трупи існували в імперії Романових з початку 1880-х і в найпотіпні роки реакції – тому тут точніше було б говорити про модернізацію репертуару, режисури й сценіграфії), чи кіно. Як відзначав колись Юрій Шевельов, саме на українізовану оперу було скеровано зливу найбрутальніших антиукраїнських анекдотів (хоч визначний російський тенор Леонід Собі-

Книга, варта прочитання і дискусії

нов спеціально вивчив українську, щоб співати нею в Харкові, Києві та Одесі Ленського й Лоенгріна, і був дуже задоволений зі звучання цих своїх коронних партій).

Таких помилок і упущень було б менше, якби книга мала наукового редактора (або принаймні звичайного фахового редактора, який би трохи тямився на історії й культурі). На жаль, схоже, що такого редактора не було...

Видання, вочевидь, планувалося як «люксусове», на щільному папері і з доброю поліграфією. Проте до його технічної якості так само є багато претензій. Чи не половиною з безумовно інформативних історичних карт просто неможливо повноцінно користуватися – їх елементарно не відредаговано. Наприклад, на с.81 переплутано більшість дат приєднання земель до Москви (Московське князівство на 1462 р. позначено як землі, приєднані Іваном III, хоч у тому році він тільки почав княжити; такі ж неокориговані розкидано в кожному рядку «легенди» й далі). В «легенді» до карти на с.118 розшифровано 31 потенційне місце походження козаків, хоч на самій карті їх 39 – чомусь «випали» Кавказ, Туреччина й балканські краї. Цей перелік теж можна вести далі.

Нарешті, на більшості карт дуже складно простежити кордони держав, лінії фронтів чи демографічні та економічні характеристики міст і регіонів, позначені різними відтінками зеленого (інших барв книга не знає), відмінності між якими дуже умовна. Але фаховий рівень редактури є відомим «бичем» української наукової і науково-популярної книги, і розмова про нього виходить далеко за рамки цієї статті.

Дуже хотілося б, щоб ці та інші недоліки було усунено в другому виданні книги (потреба в якому, безумовно, невдовзі з'явиться).

І насамкінець. Книгу присвячено пам'яті Олександра Гриценка (1957 – 2020), українського письменника й культуролога. Кібернетик за освітою, він наприкінці 1980-х був одним із найяскравіших учасників тодішніх літературних дискусій, а вже в новому тисячолітті став глибоким дослідником політики пам'яті в незалежній Україні та механізмів функціонування сучасної української масової культури, які безпосередньо впливають на формування національної ідентичності. Учений надто рано відійшов від нас, але його праці продовжують жити і стимулювати інших до дальшої розробки закладених у них ідей, серед яких однією з чільних була ідея модернізації. І тому присвята набуває глибокої мотивованості.

Максим СТІХА,
дійсний член АН вищої школи
України

ЗАКОН НАБУВ ЧИННОСТІ

Чи вистачить води для розвитку річфлоту

Танкер «Делфі» пролежав на одеському пляжі 8 (вісім!) місяців, отруюючи воду та узбережжя. А що буде, якщо такий танкер перекинеться не в морі, а в Дніпрі, з якого отримують питну воду десятки мільйонів українців?

З 1 січня 2022 р. запрацював закон «Про внутрішній водний транспорт». Його завдання – перетворити річки на транспортні маршрути. На це ж націлені проєкт Стратегії розвитку внутрішнього водного транспорту-2031, Національна транспортна стратегія-2030 й інші документи.

Як працюватимуть нові документи? Чи залучалися до їх розробки та оцінки вчені та як організована співпраця з науковцями? Як організовано моніторинг вод в Україні? Про це розповідає заступник міністра захисту довкілля та природних ресурсів України Михайло ХОРЕВ.

– Пане Михайле, як вплине закон «Про внутрішній водний транспорт» на стан річок? Ви поділяєте тривогу неурядових екоорганізацій з цього приводу?

– На мою думку, в законі чітко прописана відповідальність як судновласників, так і державних органів за безпеку судноплавства. І тепер, сподіваюся, дії всіх сторін у ситуації, подібній до аварії з «Делфі», будуть виконуватися швидко, чітко й у зрозумілий усім спосіб.

– Чи вистачить води для забезпечення всіх потреб, якщо активно запрацює річковий транспорт? Згадаймо Європу, коли в маловодні 2003, 2012 і 2018 роки через обміління Рейну довелося терміново переорієнтовувати вантажі на автотраси та залізницю. А чи не зупиниться щойно відроджене судноплавство, якщо виникне необхідність запустити на повну потужність ГЕСи – у випадку аварійного відключення електрики й через активний скид води?

– Майже всі суднові ходи розміщені на зарегульованих ділянках. Це Дніпро і трохи Південного Бугу. Водозабори розташовані нижче рівня так званого мертвого обсягу (постійна частина повного об'єму води, що у нормальних умовах експлуатації не спрацьовується й у регулюванні стоку участі не бере – ред.). Це той обсяг, нижче якого водосховище апіорі не буде спрацьовуватися.

Щодо балансу інтересів водокористувачів. Як приклад, можна розглянути ситуацію, коли в грудні 2021 для отримання додаткової електроенергії активно використовувалося Кременчуцьке водосховище. Міндовкілля не підтримало спрацювання водойми нижче рівня, який передбачений правилами експлуатації. Але в принципі рішення ухвалює міжвідомча комісія. Такі комісії створені для кожної великої річки.

– Чи є ризик повторення ситуації 2019 року, коли Держводагентство через суху осінь та малосніжну зиму обмежувало деякі види водокористування?

– Осінь 2021-го була суха, ризики, що 2022-й буде маловодним, існують. Реальний прогноз буде наприкінці лютого. Може, наприклад, буде багато снігу. Поки що ми не в найкритичнішому становищі. В

грудні не було льоду – немає ризику перемерзання ділянок і опускання льоду внаслідок зниження рівня води.

– Громадськість хвилює, що регулярно проводитимуться роботи з поглиблення дна річок на маршрутах транспортних коридорів. І що це робитиметься без дозволів Міндовкілля.

– Так, якщо це вже визначені суднові ходи, такий дозвіл не потрібний. Якщо вони замулюються, треба повертати їх до визначених параметрів. Я би порівняв це з дорогою. Якщо вона руйнується, її треба ремонтувати. Але внаслідок таких робіт ми не спостерігаємо зниження водності. А от всі нові проєкти проходитимуть процедуру ОВД – оцінки впливу на довкілля, відповідно до профільного закону.

– Як ви оцінюєте доцільність судноплавства найбільшими притоками Дніпра – Прип'яттю та Десною?

– Поглиблення до 1,6 метра, яке відбулося влітку 2020 року на Прип'яті (і яке так схвилювало екологічну громадськість) – це відновлення давно спроектованого суднового ходу (принаймні, до початку дії закону «Про оцінку впливу на довкілля»). А от поглиблення її до 3,6 метра, про яке говорять деякі транспортники, буде шкідливим. Це потягне пониження ґрунтових вод.

Щодо Десни... Багато хто порушує питання розвитку внутрішнього водного транспорту, не розуміючи його концепту. Десна – одна з найбільш меандруючих річок, тобто вона дуже звивиста. Щоб створити там судновий хід, її доведеться спрямляти, витрача-

ти шалені кошти на будівництво і підтримку ходу у робочому стані. А куди і які вантажі возитимемо? До Чернігова? Це точно не транспортний хаб.

– А Дністер? Там хотіли будувати шість гребель у верхній частині річки і поставити гідроелектростанції. Громадськість активно виступала проти. Як на стан річки вплине розвиток водного транспорту?

– Сьогодні є чітка домовленість з урядом Молдови ці греблі не споруджувати (хоча раніше в Програмі розвитку гідроенергетики України їх включали). Це двічі зафіксовано в протоколах міжурядової Дністровської комісії, підписаних під час другого і третього засідання. Один із них я підписував особисто. Про плани активного розвитку там судноплавства мені не відомо.

– Як буде створено співпрацю Міндовкілля з науковцями, принаймні у сфері охорони вод?

– Особисто я підтримую тісні контакти з кафедрою гідрології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, насамперед як її випускник. Обмінюємось думками з Інститутом гідробіології НАНУ, Вінницьким технічним університетом, Інститутом гідрометорології. Бюджету на те, щоб замовляти дослідження, на жаль, немає. Було би добре мати наукову експертизу, але практики такого роду співпраці немає. Хоча переконаний, що вона потрібна.

– Що вдалося чи не вдалося зробити у Міндовкілля за той час, що ви на посаді профільного заступника, тобто з липня 2020-го?

– Розроблено Морську стратегію, яку затвердив своїм рішенням Кабінет Міністрів. Завдяки проєкту ЄС EMBLAS провели дослідження Чорного моря щодо наявності у воді та живих організмах стійких органічних речовин, фармпрепаратів, пестицидів тощо. Україна отримала від Бельгії науковий корабель, який тепер називається «Борис Александров».

Маємо чотири сучасні лабораторії моніторингу поверхневих вод. Одна з них сертифікована за стандартом ISO 17025. Інші три мають отримати сертифікати протягом року, відповідно до графіка. У першому півріччі проводитиметься сертифікація лабораторії у Слов'янську, документи для цього вже подано. Потім – Вишгород

ТОЧКА ЗОРУ

Георгій ВЕРЕМІЙЧИК, експерт Національного екологічного центру України:

– Ухвалення закону про внутрішній водний транспорт дехто з урядовців оптимістично назвав внеском до Європейського зеленого курсу. Якщо так, то закон мав би сприяти впровадженню енергоефективних, ресурсощадних технологій, покращенню стану довкілля, поліпшенню умов життя людини. Натомість він послаблює охорону земель водного фонду, понижує статус річок України. Хоча насамперед – це природні об'єкти, що перебувають під особливою охороною. Долини річок, як правило, належать до територій Смарагдової мережі, відповідно до Бернської Конвенції про охорону дикої флори та фауни й природних середовищ існування в Європі.

Ольга СТЕФАНШИНА, віцепрем'єрка з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України:

– Ми дуже довго рухалися в бік ухвалення Закону про внутрішній водний транспорт. Він фактично вводить у правове поле цей вид транспортування. Але екологічний аспект є надзвичайно важливим. Навіть без ухвалення цього закону в нас ситуація доволі катастрофічна в управлінні водними ресурсами України. Тому, чесно кажучи, тут питання навіть не в реалізації закону, а в тому, щоб забезпечити ефективніший механізм управління водними ресурсами.

Купатися в Сіверському Дінці чи ні, вирішувати вам...

і Одеса. Ми зробили скринінг водних масивів басейну Дніпра: 27 проб води та п'ять проб риби перевірили на понад 67 тисяч речовин. Цього року плануємо охопити скринінгом усю Україну.

Відповідно до Водної директиви ЄС визначили 9 тисяч масивів вод. Масив – це, наприклад, ділянка річки зі схожими характеристиками. Хочемо охопити 10 відсотків масивів діагностичним та операційним моніторингом. До прикладу, у Франції охоплено 50 відсотків масивів, у Польщі – 30.

– Тоді ж, чи не замало 10 відсотків для України?

– Ну, це як подивитися. Візьмемо карпатські річки, зрозуміло, що більшість з них у хорошому стані. Там, де немає забруднювачів, моніторинг фактично не потрібен. А от на річках, де є скиди, наприклад, з водоканалів, не все добре.

Водна директива визначає п'ять класів води. Якщо це відмінний та добрий стани, їх треба просто в такому стані підтримувати. А якщо якість, статус масиву нижчі, необхідно включати заходи з покращення стану. Наприклад, у план управління річковим басейном Сіверського Дінця включати модернізацію очисних споруд Харкова. Бо саме в цю річку врешті-решт потрапляє все із цього міста-мільйонника. Без очистки харківських стоків покращити стан Сіверського Дінця неможливо. І взагалі розв'язати 70 відсотків проблем з якістю поверхневих вод можна саме через будівництво або модернізацію очисних споруд. У держбюджеті-2022 на такі роботи закладено мільярд гривень. Вони «зашиті» в програму «Питна вода», виконувати яку буде Міністерство розвитку громад та територій України.

– Яка ситуація з моніторингом підземних вод?

– За це відповідає насамперед Державна служба геології та надр. Нині фахівці служби налагоджують облік підземних вод, аналіз їхньої якості. Уже внесли в базу даних дозволи на водокористування і видобування води щодо всіх експлуатаційних – від 300 кубів на добу – свердловин, далі заноситимуть нові та з меншим дебітом свердловини. Оцифровано дозволи, звіти про використання води за формою «2-ТП водгосп» (річна), наповнюється розділ «паспорти родовищ». Уся ця інформація буде загальнодоступною.

– Пригадаймо, що в нас була потужна система спостережних свердловин – 8 тисяч у 2000 році. Зараз їх на порядок менше, а працює взагалі 300 за повним циклом досліджень – відбір проб п'ять разів на місяць тощо. І що буде далі?

– Так, з моніторинговими свердловинами є проблема. Їх навіть не 300 в робочому стані, а близько 100. Було прийнято «соломонове рішення» – спробувати замінити дані з тих моніторингових, що не працюють, на дані експлуатаційних. Це не зовсім те, що мало б бути, але краще, ніж нічого. Таким чином можемо долучити до системи спостережень кілька тисяч свердловин. Користувач свердловин усе одно має робити певні аналізи, подавати звіти. Ми будемо відстежувати, обробляти й узагальнювати інформацію.

– Повертаючись до закону «Про внутрішній водний транспорт», підкреслю, що його лобісти теж кажуть, що справа не в транспорті. Що головна небезпека для річок – це промислові та побутові забруднення, зокрема – водоканали. І що треба насамперед ремонтувати очисні споруди...

– Це справді так, але коштів на очисні не вистачає. Насамперед тому, що вода шалено недооцінена, низькі тарифи на скид, на водопостачання. Тариф водоканалу, наприклад, не покриває елементарну модернізацію.

Але зараз відповідальність за забруднення реально буде нести забруднювач. Тому дані моніторингу вже спонукають підприємства шукати способи покращення очиски скидів. Працівники Харківводоканалу, ознайомившись з результатами обстеження Сіверського Дінця, зрозуміли, що їхні прилади не фіксують ті речовини, що ми знайшли у річці. І підприємство вже домовилося про кредит на модернізацію.

А що стосується закону про водний транспорт, то імплементація покаже його сильні і слабкі сторони, зокрема, й щодо збереження довкілля. Ми готові розробляти й пропонувати зміни, аби він не порушував екологічну рівновагу.

Але після 1 січня 2022 року їхнє головне призначення – стати водними шляхами. Те, що річка – це важливий природний об'єкт, який надає прихисток багатьом живим істотам, до уваги не береться»

Спілкувався
Олег ЛИСТОПАД

НАШЕ ДОВКІЛЛЯ

Страшніше за бурштинові жахи

Полісся – дика природа без кордонів

Внаслідок «дикого» видобутку бурштину в українському Поліссі пошкоджено, за різними оцінками, від 5 до 6 тис. га лісу. Це дорівнює площі Житомира. Доки лісоводи рахують збитки від непроданої деревини, екологи хапаються за голову через збитки для довкілля, зокрема – клімату.

Про бурштиновий клондайк сьогодні знає кожен українець. Держава визнає наявність проблеми та намагається з нею боротися. І чим може допомогти тут наука, ми розкажемо в подальших публікаціях нинішнього року. Але тим часом на Поліссі тривають ще жакливіші для клімату події, що залишаються поза увагою широкого загалу. Це – осушення боліт і масштабне видобування торфу. Яке відбувається офіційно і, начебто, цілком законно.

Може, прозвучить це дивно, але болота та торфовища на порядки цінніші за ліси в плані збереження клімату. За даними Міжнародного союзу охорони природи, торф'яні ґрунти нашої планети містять понад 600 гігатонн вуглецю, що становить до 44% всього вуглецю ґрунту. Це перевищує вміст вуглецю, що зберігається в усіх інших типах рослинності, разом із лісами світу.

У своєму природному, вологому стані торфовища забезпечують незамінні природні рішення для адаптації та пом'якшення наслідків змін клімату, включаючи регулювання водних потоків, мінімізацію ризику повеней. Вологі торфовища знижують температуру в прилеглих районах і менш схильні до горіння під час лісових пожеж. Це допомагає зберегти якість повітря.

А от осушення торфовищ знижує якість питної води, оскільки вона отруєється органічними вуглецем і забруднювачами, що поглинаються торфом.

Осушення боліт – це погано?

Так, погано, це підтверджено науковими дослідженнями і визнано на державному рівні.

«Загальне зменшення водності річок спричиняє посилення забруднення та відповідне погіршення якості вод. Унаслідок підвищення температури, осушення боліт у минулому продовжується висихання водно-болотних угідь та озер на Поліссі та на півночі України, що призводить до частішого пожеж та погіршення якості атмосферного повітря. Через скорочення опадів (зокрема, за межами України) протягом літнього періоду поверхневий стік річок може зменшитись удвічі, тож значно зросте дефіцит води». Це цитата зі Стратегії екологічної без-

пеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року. Кабінет Міністрів схвалив її своїм розпорядженням №1363-р 20 жовтня 2021 року.

Необхідно «...заборонити видобуток торфу на землях лісового фонду і відновлювати осушені та деградовані водно-болотні угіддя в межах лісового фонду. Також необхідно заборонити видобуток торфу на землях, де він раніше не видобувався, і відновити деградовані водно-болотні угіддя на місцях здійснення торфорозробок», – написано в Аналітичному огляді оновленого Національно визначеного внеску України до Паризької угоди.

Ліва рука не знає, що робить права?

На межі Волині та Рівненщини розташована надзвичайно цінна природна територія – болото Коза-Бережина. Рівненська половина болота входить до території Рівненського природного заповідника. Разом з буферною зоною та озером Біле ця частина також оголошена Рамсарським водно-болотним угіддям. Це ще одне визнання цінності території. Ці угіддя підтримують гідрологічний режим у межах річки Прип'яті, Стоходу та Стиру. Все це гідрологічно-кліматичне багатство опинилося під загрозою знищення. Через те, що на іншій, волинській половині болота, яка, на жаль, залишилася

поза межами суворої охорони, відбувається масштабне осушення.

Окремі болотні масиви – це як сполучені посудини. І відповідний фізичний закон працює і для них. Якщо осушувати один масив, то рівень води знизиться і в інших. Про це ще сім років тому у своєму висновку зазначив геолог Волинської геологічної експедиції Ярослав Курепа, коли аналізував наслідки можливого осушення ділянок Коза-Бережина на території Волині.

«Передбачене осушення ділянки родовища «Коза-Бережина»... зумовить зменшення рівня природного дренажу ґрунтових вод болота Килів та заболочених територій урочища Кривуха у напрямку на північний схід.

Систематичне зменшення надходження води може зумовити зміни в гідрологічному режимі всього болотного масиву, що входить до території Білоозерського масиву Рівненського природного заповідника», – зазначає фахівець.

Заради чого?

Добувати торф на 550 гектарах (нагадаю, бурштино-браконьєри пошкодили десь 6 тис. гектарів) південної частини масиву Коза-Бережина хоче комунальне підприємство «Волинсьприродресурс». Основним профілем якого, до речі, є видобуток бурштину.

Міндовкілля вже двічі фактично повертало заявки цього підприємства на видобуток торфу на Козі-Бережині. Причина – вкрай низька якість звітів з оцінки впливу на довкілля (ОВД). Третій варіант звіту, на думку незалежних експертів, теж зроблений абияк.

«Попри більший обсяг і наявність даних польових досліджень у новому звіті, автори твердять про відсутність значного негативного впливу на довкілля. Але це не так», – говорить еколог Богдан Кученко з організації Екологія-Право-Людина.

Так, у розділі 5 автори звіту ОВД пишуть, що «вплив на клімат і мікроклімат під час розробки ділянки родовища торфу не передбачається». Це очевидна неправда.

Підприємство планує видобути 960 тис. тонн торфу протягом 12 років. Зокрема, для виробництва паливних торфобрикетів. Це йде врозріз із світовим трендом та заявами уряду й президента України про необхідність зменшення використання викопного палива та зниження викидів парникових газів.

Не кажу вже про те, що вода в криницях далеко за межами ділянок торфовидобутку запросто може пропасти. А Дніпро залишиться без поповнення, яке зараз надходить із цього регіону Полісся. Також через зниження рівня ґрунтових вод зросте пожежна небезпека. Нагадаю, що на Поліссі навесні-влітку 2020-го згоріло понад 120 тис. гектарів лісів і торфовищ.

Рісі та пугачі не мають постраждати

Коза-Бережина – прихисток багатьох тварин і рослин, зокрема, рідкісних.

Ще сім років тому фахівці Рівненського заповідника отримали інформацію про наявність на проектуванні під видобування торфу ділянки червонокнижних видів (журавель сірий, пугач, сорокопуд сірий). «Ці пугачі характерні для боліт і заболочених лісів. Тому роботи з видобування торфу на ділянці верхів'я

р. Бережина суперечать заходам охорони рідкісних видів тварин, занесених до Червоної книги України, відповідно до ч. 1-4 ст. 11 Закону України «Про Червону книгу», – зазначав орнітолог Михайло Химина.

А що там сьогодні? Може, живе рідкісна рись? Росте унікальна рослина росичка, що полєе на комах? Інші види тварин і рослин? Та хто ж його знає. Зоологів і ботаніків до підготовки звіту з ОВД, до детального обстеження території не залучали. На необхідність проведення фахових досліджень вказано в численних зауваженнях до звіту. Про це пишуть як спеціалізовані неурядові організації, з якими як волонтери працюють науковці різного профілю (Українська природоохоронна група, Екологія-Право-Людина, Екоклуб, Українське товариство охорони птахів), так і Рівненський природний заповідник.

«Більша частина болотного масиву Коза-Бережина, до складу якого входить заплановане для розробки торфове родовище, включено до переліку територій Смарагдової мережі України. Коза-Бережина – одне з найкраще збережених торфових боліт України», – говорить керівник проекту «Полісся – дика природа без кордонів», кандидат біологічних наук Ольга Яремченко. Коза-Бережина – невід'ємна частина важливого природного комплексу. Руйнування одного з елементів неодмінно спричинить руйнування інших.

Незважаючи на застереження вчених та екоактивістів, днями Міндовкілля дало позитивний висновок, дозволило видобування торфу на Коза-Бережині. Попри те, що у самому ж висновку визнає, що заповідник відчутно постраждає:

«Рівненський природний заповідник межує з санітарно-захисною зоною ділянки Робіття, протяжність спільної межі 1 км. Розробка торфородовища «Коза-Бережина» призведе частково до зниження рівня ґрунтових вод у контурі кар'єру на глибину промислового покладу (до 2 метрів), стане основним фактором впливу на прилеглу територію заповідника шляхом поширення в його сторону депресійної лійки. А тому потребує локалізації та мінімізації впливу. При зниженні рівня ґрунтових вод на прилеглий території заповідника від 1 до 2 метрів може відбутися трансформація і зниження життєвого стану лісів, болотної рослинності».

Оця вимога – «потребує локалізації та мінімізації впливу» – що означає? Як чиновники, які підписували документ, бачать втілення цього пункту в життя? Буде створена кілометрова гребля? З чого? Ким? Коли? Якої глибини і висоти має бути цей об'єкт? Які ще способи «мінімізації» існують? Це риторичні запитання, бо відповідей на них не існує.

Мало тішити і те, що Міндовкілля виклощило з переліку дозволених до знищення ділянок цього унікального масиву урочища Робіття та Килів як найближчі до території Рівненського заповідника. Так, це відстрочить настання негативних наслідків, але не зупинить їх, принцип сполучених посудин усе одно працює.

Олег ЛИСТОПАД
Фото Сергія КАНЦИРЕНКА

ДО РЕЧІ:

Усвідомлювати ціну помилки

При розробці оцінки впливу на довкілля (ОВД) слід усвідомлювати відповідальність і ціну помилки позитивного висновку. Наприклад, дозвіл на масштабний видобуток торфу на болотному масиві Коза-Бережина означає, що це торфовище втрачається назавжди і не може бути відновленим.

Шостий звіт Міжурядової групи експертів ООН з питань зміни клімату приділяє особливу увагу збереженню боліт і торфовищ. Адже вони регулюють гідрорежим і є депозитами величезних запасів вуглецю. Площа боліт у світі лише 2,3%, а запаси вуглецю в них становлять 25% вуглецю суші. Тому видобуток торфу та його спалювання – це прямі викиди CO₂ в атмосферу. Україна підписала відповідний документ у Глазго, прийняла Стратегію протидії впливу зміни клімату, заявила про Європейський зелений курс, досягнення вуглецевої нейтральності, скорочення використання викопного палива. Видобуток торфу як паливного матеріалу порушує зобов'язання, суперечить цьому курсу. Протидія негативним змінам клімату повинна забезпечуватися від локального до державного рівня. Вже за надання дозволу на видобування торфу, що порушує прийняті Україною згадані юридичні документи, необхідно притягати до відповідальності.

Коза-Бережина – це цілісна болотна екосистема. Рівненська ділянка має статус заповідника з абсолютним режимом охорони. Вона найцінніша, але природа не знає меж. І внаслідок будівництва кар'єра, що прилягатиме до заповідника, суттєво зміниться гідрорежим. При сучасних кліматичних змінах цей тип боліт, що розташований на південній межі свого поширення, чутливий до зовнішнього впливу. Антропогенний вплив у комплексі зі зміною клімату спричинить синергетичний ефект, який ставить під загрозу існування всього масиву.

Коза-Бережина – добре збережений, класичний масив мезо- та евтрофних угруповань, який вчені та ентузіасти врятували від тотальної меліорації Полісся. Масив має велику наукову цінність як оселище рідкісних видів рослин і тварин, занесених до «Червоної книги», рослинних угруповань, включених до «Зеленої книги». Тобто, проект з видобутку тут торфу спрямований на втрату біотичного різноманіття і є антиекологічним.

Яків ДІДУХ, академік НАНУ, завідувач відділу геоботаніки та екології Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, член Міжурядової групи експертів ООН з питань зміни клімату

В ОБ'ЄКТИВІ «СВІТУ»

Чернівецька Маланка

Якщо сумніватиметесь наступного разу, куди поїхати на завершення різдвяних свят – Щедрий вечір, Старий Новий Рік або ж Маланку, беріть курс на Чернівці.

Нинішнього року в буковинській столиці вже вдев'яте відбувся фестиваль «Маланка-фест». Вулицями міста 14–15 січня карнавалом ходою з щедрівками, розіграними сюжетами, костюмованими номерами пройшли понад три десятки колективів і не тільки місцеві, буковинські, а й з інших областей, зокрема Хмельницької, Черкаської. Уже традиційно прибувають на «Маланка-фест» маланкарі з Румунії. Тут були і класичні дійові особи – Василь і Маланка, дід

і баба, циган і циганка, але й чимало сучасних образів і «героїв».

Серед конструкцій, які «пропливали» вулицями Чернівців, глядачі побачили і корабель із моряками, і гігантського тигра, і ромське шатро, а в одній з «хатинок на колесах» навіть смажилась свиня. І ознака часу – «пересувний шпиталь».

Гарно «поводили Маланку» на Буковині. А ми завдячуємо можливості бодай краєм ока заглянути на «Маланка-фест» чудовій фотомисткині (світлина якої не раз з'являлася на сторінках «Світу»), доценту кафедри методики викладання української та іноземних мов і літератур в Інституті філології КНУ імені Тараса Шевченка Галині ЯРОВОЇ.

Іде хода маланкарів. Фото Галини ЯРОВОЇ

КОНКУРС

Про оголошення конкурсу на заміщення посад директорів наукових установ НАН України

Національна академія наук України відповідно до свого Статуту та Методичних рекомендацій щодо особливостей обрання керівника державної наукової установи, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 998 «Деякі питання обрання та призначення керівника державної наукової установи», оголошує конкурс на заміщення посад директорів наукових установ НАН України:

По Відділенню інформатики НАН України

Інституту космічних досліджень НАН України та ДКА України.

По Відділенню механіки НАН України

Інституту геотехнічної механіки ім. М.С. Полякова НАН України; Інституту транспортних систем і технологій НАН України.

По Відділенню фізики і астрономії НАН України

Головної астрономічної обсерваторії НАН України;

Радіоастрономічного інституту НАН України;

Донецького фізико-технічного інституту ім. О.О. Галкіна НАН України;

Інституту електронної фізики НАН України.

По Відділенню наук про Землю НАН України

Державної установи «Науково-інженерний центр радіогідрогеологічних полігонних досліджень НАН України».

По Відділенню фізико-технічних проблем матеріалознавства НАН України

Фізико-технологічного інституту металів та сплавів НАН України; Інституту імпульсних процесів і технологій НАН України.

По Відділенню фізико-технічних проблем енергетики НАН України

Інституту електродинаміки НАН України.

По Відділенню хімії НАН України

Інституту фізико-органічної хімії і вуглехімії ім. Л.М. Литвиненка НАН України;

Міжвідомчого відділення електрохімічної енергетики НАН України.

По Відділенню біохімії, фізіології і молекулярної біології НАН України

Інституту біології клітини НАН України.

По Відділенню історії, філософії та права НАН України

Інституту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України;

Одеського археологічного музею НАН України;

Державної установи «Інститут енциклопедичних досліджень НАН України».

По Відділенню літератури, мови та мистецтвознавства НАН України

Інституту Івана Франка НАН України;

Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України;

Українського мовно-інформаційного фонду НАН України;

Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України;

Інституту народознавства НАН України.

По установах при Президії НАН України

Технічного центру НАН України; Центру досліджень інтелектуальної власності та трансферу технологій НАН України.

Відповідно до Статуту НАН України право висунення кандидатів на посаду директора наукової установи мають: Президія НАН України, Бюро відповідного відділення НАН України, члени НАН України, вчена (науково-технічна) рада установи, колективи наукових відділів установи. Кандидатом на посаду директора наукової установи не може висуватися особа у випадках, передбачених частиною третьою статті 9 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» та Основними принципами організації та діяльності наукової

установи НАН України (п.4.4., розділ IV).

Кандидат на посаду директора державної наукової установи має вільно володіти державною мовою, мати науковий ступінь доктора наук або доктора філософії і стаж роботи на посадах наукових працівників та (або) науково-педагогічних працівників не менш як 10 років.

Вносячи відповідному відділенню НАН України (для установ при Президії НАН України — Відділу наукових і керівних кадрів НАН України) пропозиції щодо претендентів на посаду директора наукової установи НАН України, слід додати такі документи кандидатів: письмову згоду на балотування; анкету наукового працівника (особовий листок з обліку кадрів) з фотокарткою; автобіографію; копії ідентифікаційного номеру платника податків, першої сторінки паспорта (за свідчену претендентом), трудової книжки, дипломів про вищу освіту, присудження наукових ступенів та атестатів про присвоєння вчених звань; список наукових праць; відгук про трудову діяльність з основного місця роботи; довідку про проходження попереднього (періодичного) психіатричного огляду, яка видається відповідно до порядку проведення обов'язкових попередніх та періодичних психіатричних оглядів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27.09.2000 № 1465; довідку про наявність або відсутності судимості; інформаційну довідку з Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення; згоду на збір та обробку персональних даних за формою Державної служби України з питань захисту персональних даних.

Копії документів, які подаються претендентом (крім копії паспорта) мають бути засвідчені в установленому порядку.

Прийом документів претендентів здійснюється відповідними від-

діленнями та Відділом наукових і керівних кадрів НАН України протягом двох місяців від дня оприлюднення цього оголошення до 17 березня 2022 року.

Документи, подані після зазначеного строку, реєстрації не підлягають.

Документи подаються особисто або надсилаються поштою за адресою: Президія Національної академії наук України, вул. Володимирська, 54, Київ-30, 01601.

Довідки за телефонами:

Відділення інформатики НАН України: 239 65 60; 234 10 46

Відділення механіки НАН України: 239 66 72

Відділення фізики і астрономії НАН України: 239 65 65; 234 06 51

Відділення наук про Землю НАН України: 239 65 57; 235 23 80

Відділення фізико-технічних проблем матеріалознавства НАН України: 239 65 64; 234 19 14

Відділення фізико-технічних проблем енергетики НАН України: 239 65 34; 234 73 00

Відділення хімії НАН України: 239 65 70; 234 19 64

Відділення біохімії, фізіології і молекулярної біології НАН України: 239 65 39; 234 47 99

Відділення історії, філософії та права НАН України: 239 65 82; 235 77 76

Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України: 239 65 47; 235 09 81

Відділ наукових і керівних кадрів НАН України: 239 67 48; 234 07 07

Підготовку та безпосереднє проведення виборів директорів установ має бути організовано науковими установами у відповідності до згаданих вище Методичних рекомендацій Кабінету Міністрів України, що оприлюднені на офіційному веб-сайті Кабінету Міністрів України та у газеті «Урядовий кур'єр» від 17 січня 2017 р. № 8.

Президія Національної академії наук України

Триває передплата
на 2022 рік на газету «Світ»

Передплатний індекс
в усіх відділеннях зв'язку

40744

Вартість передплати:
на місяць — 52 грн 80 коп.
на квартал — 158 грн 40 коп.
на пів року — 316 грн 80 коп.

Відкрийте
свій

СВІТ

Голова редакційної колегії —
президент НАН України
академік Анатолій ЗАГОРДНИЙ

Головний редактор —
Лариса ОСТРОЛУЦЬКА

Індекс газети «Світ» — 40744

ЗАСНОВНИК:
Національний технічний університет
України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»

РЕЄСТРАЦІЙНЕ СВИДОЦТВО:
KB No24830-14770IP від 5 травня 2021 р.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:
03056, Київ, проспект Перемоги, 37.
тел.: (044) 204-93-39, (097) 270-50-89
hazeta_svut@ukr.net
http://svit.kpi.ua

Відповідальність за достовірність інформації та реклами несуть автори та рекламодавці. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій

Зам. 2
Газету віддруковано у
ТОВ «Прес Корпорейшн Лімітед»